

Наукові перспективи

Видавнича група

ВІСНИК науки та
освіти
ISSN 2786-6165 (ONLINE)

Bulletin of Science and Education

серії: філологія, культура і мистецтво,
педагогіка, історія та археологія, соціологія

№ 11(17) 2023

Видавнича група «Наукові перспективи»

**Громадська організація
«Християнська академія педагогічних наук України»**

«Вісник науки та освіти»

***(Серія «Філологія», Серія «Педагогіка», Серія «Соціологія»,
Серія «Культура і мистецтво», Серія «Історія та археологія»)***

Випуск № 11(17) 2023

Київ – 2023

Publishing Group «Scientific Perspectives»

Public organization

"Christian Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine"

"Bulletin of Science and Education"

*(Series" Philology ", Series" Pedagogy ", Series" Sociology ",
Series" Culture and Art ", Series" History and Archeology")*

Issue № 11(17) 2023

Kiev – 2023

«Вісник науки та освіти (Серія «Філологія», Серія «Педагогіка», Серія «Соціологія», Серія «Культура і мистецтво», Серія «Історія та археологія»)»:
журнал. 2023. № 11(17) 2023. С. 1509

Рекомендовано до видавництва Президією громадської наукової організації «Всеукраїнська Асамблея докторів наук з державного управління» (Рішення від 01.12.2023, № 1/12-23)

Згідно наказу Міністерства освіти і науки України 10.10.2022 № 894 журналу присвоєні категорії "Б" із історії та археології (спеціальність - 032 Історія та археологія) та педагогіки (спеціальність - 011 Освітні, педагогічні науки)

Згідно наказу Міністерства освіти і науки України від 23.12.2022 № 1166 журналу присвоєна категорія Б з філології (спеціальність - 035 філологія).

Журнал видається за підтримки Інституту філософії та соціології Національної академії наук Азербайджану, громадської наукової організації «Всеукраїнська асоціація педагогів і психологів з духовно-морального виховання» та громадської наукової організації «Всеукраїнська асамблея докторів наук з державного управління»

Журнал публікує наукові розвідки з теоретичних та прикладних аспектів філології, соціології, науки про освіту, історії, археології, а також, культурології та мистецтвознавства з метою їх впровадження у сучасний науково-освітній простір.

Цільова аудиторія: вчені, лінгвісти, літературознавці, перекладачі, мистецтвознавці, культурознавці, педагоги, соціологи, історики, археологи, а також, інші фахівці з різних сфер життєдіяльності суспільства, де знаходиться застосування тематика наукового журналу.

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus (IC), Research Bible, міжнародної пошукової системи Google Scholar.

Головний редактор: Гурко Олена Василівна - доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри англійської мови для нефілологічних спеціальностей Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, (Дніпро, Україна).

Редакційна колегія:

- ✚ Александрова (Верба) Оксана Олександрівна – доктор мистецтвознавства, доцент, професор кафедри теорії музики Харківського національного університету імені І. П. Котляревського, (Харків, Україна)
- ✚ Афонін Едуард Андрійович - доктор соціологічних наук, професор, Заслужений діяч науки і техніки України, (Київ, Україна)
- ✚ Булатов Валерій Анатолійович - старший викладач кафедри дизайну Українського гуманітарного інституту, член спілки дизайнерів України
- ✚ Вакулук Ірина Іванівна - кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри журналістики та мовної комунікації Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ, Україна)
- ✚ Волощенко Марина Олександрівна - кандидат педагогічних наук, доцент кафедри психології та соціальної роботи Державного університету "Одеська Політехніка" (Одеса, Україна)
- ✚ Вуколова Катерина Володимирівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри романо-германської філології та перекладу Білоцерківського національного аграрного університету (Біла Церква, Україна), доцент Дніпровського відділення центру наукових досліджень та викладання іноземних мов Національної академії наук України, Дніпро, Україна (Дніпро, Україна)
- ✚ Головна Алла Василівна - кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської філології і перекладу Національного авіаційного університету (Київ, Україна)
- ✚ Ісайкіна Олена Дмитрівна - кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії та документознавства Національного авіаційного університету, член Спілки краєзнавців України (Київ, Україна)
- ✚ Колмикова Олена Олександрівна - кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри гуманітарних дисциплін Дунайського інституту Національного університету "Одеська морська академія" (Одеса, Україна)
- ✚ Котельницький Назар Анатолійович - кандидат історичних наук, доцент кафедри права Чернігівського інституту інформації, бізнесу та права Міжнародного науково - технічного університету імені академіка Юрія Бугая, член - кореспондент Центру українських досліджень Інституту Європи РАН (Чернігів, Україна)
- ✚ Кошетар Уляна Петрівна - кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри української мови та культури Національного авіаційного університету (Київ, Україна)
- ✚ Куріш Наталія Костянтинівна – кандидат педагогічних наук, заступник директора з науково-навчальної роботи, Інститут післядипломної педагогічної освіти Чернівецької області (Чернівці, Україна)
- ✚ Лінтвар Ольга Миколаївна - кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської філології і перекладу Національного авіаційного університету (Київ, Україна)
- ✚ Литвинська Світлана Віталіївна - кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри української мови та культури Національного авіаційного університету, (Київ, Україна)
- ✚ Матійчін Ірина Мстиславівна – кандидат мистецтвознавства, доцент, доцент кафедри методики музичного виховання і диригування Навчально-наукового інституту музичного мистецтва Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (Дрогобич, Україна)
- ✚ Матяш Ольга Іванівна - доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри алгебри і методики навчання математики Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (Вінниця, Україна)

- Пономарьова М.С., Золотарьова С.А., Євсюков О.Ф.,
Засядьвовк А.О.**
*Місце мотиваційного навчання в освітньому просторі.....*1030
- Роменська Т.Г.**
*Особливості соціокультурного компонента соціально-
побутових навичок у дітей дошкільного віку із дитячим
церебральним паралічем.....*1045
- Степанюк А.В., Драбик М.В.**
*Біо(Еко)Етична модель поведінки як детермінанта
підвищення якості життя.....*1061
- Сє Юйдін, Маркович М.Й., Мацишина З.А.**
*Аналіз педагогічних підходів, які сприяють розвитку
творчості у майбутніх митців та дизайнерів.....*1076
- Сокол М.О., Черній Л.В.**
*Англомова професійна комунікація студентів магістратури
нефілологічних факультетів.....*1091
- Стеценко Н.М., Фролова М.Е., Дорогань О.І.**
*Проблеми адаптації студентів-першокурсників до дистанційного
навчання в умовах воєнного стану*1105
- Стинська В.В., Яцишин З.М., Кліщ І.П.**
*Нормативно-правова база соціально-педагогічної підтримки
материнства й дитинства в Україні у сфері охорони
здоров'я.....*1121
- Стрельбицька С.М.**
*Методологічна культура педагога-дослідника: теоретико-
аналітичний аспект.....*1134
- Тищик В.Б., Білостоцька О.В.**
*Формування національно-культурної компетенції у
майбутніх вчителів музичного мистецтва.....*1149
- У Юе**
*Теоретичні підходи до визначення мети, завдань та
принципів індивідуалізації навчання вокалу в працях
китайських науко-педагогічних працівників.....*1160
- Фенцик О.М., Жданова А.А., Стоколос-Ворончук О.О.**
*Принципи та виклики сучасної інклюзивної освіти.....*1173

УДК 37.017.7

[https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-11\(17\)-1061-1075](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-11(17)-1061-1075)

Степанюк Алла Василівна доктор педагогічних наук, професор, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Максима Кривоноса, 2 а, м. Тернопіль, тел.: (098) 572-22-49, <https://orcid.org/0000-0003-3258-9182>

Драбик Марія Василівна здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти, хіміко-біологічного факультету, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Максима Кривоноса, 2 а, м. Тернопіль, тел.: (068) 429-72-51, <https://orcid.org/0009-0002-8963-196X>

БІО(ЕКО)ЕТИЧНА МОДЕЛЬ ПОВЕДІНКИ ЯК ДЕТЕРМІНАНТА ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ЖИТТЯ

Анотація. В статті обґрунтовано доцільність формування біо(еко)етичної моделі поведінки людини з метою реалізації стратегії виживання людства та підвищення якості життя. Розкрита сутнісна характеристика запропонованої моделі діяльності. Визначені концептуальні положення, які є безпосереднім інструментарієм формування моделі поведінки, яка забезпечує коеволюцію людини і природи. Засобом її формування в молоді є їх біоетичне виховання в процесі вивчення природничих наук. Встановлено, що воно бути успішним тільки за умови, якщо стане невід'ємною складовою системи виховання та навчання в школі. Для цього необхідно: створення належних навчальних програм та матеріалів; організація спеціальних заходів (тренінгів, вебінарів) для педагогів та учнів з проблем біоетичного виховання; запровадження спеціальної підготовки майбутніх учителів до такого виду діяльності. Стратегічним напрямком цієї діяльності є те, щоб школярі повинні зрозуміти, що всі їхні дії мають вплив на природу та живі істоти, і що вони несуть відповідальність за свої вчинки.

Визначено стан реалізації проблеми в практиці навчання. Встановлено, що в підручниках з біології представлена незначна кількість завдань на формування емоційно-ціннісного ставлення. Учителі недостатньо обізнані з концепцією біоцентризму, мало уваги приділяють висвітленню етичних питань наукових досліджень в галузі біології.

Виокремлені напрямки підвищення ефективності формування біо(еко)етичної моделі поведінки: збільшення в підручниках кількості завдань на формування емоційно-ціннісного ставлення до об'єктів живої природи; запровадження у закладах вищої педагогічної освіти вибіркового навчальних дисциплін «Основи біоетики» та «Біоетика та біобезпека».

Ключові слова: модель поведінки, біоцентризм, засоби, умови, здобувачі освіти, біологія.

Stepanyuk Alla Vasylivna Doctor of Pedagogic Sciences, Full Professor, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Maksym Kryvonis St., 2, Ternopil, tel.: (098) 572-22-49, <https://orcid.org/0000-0003-3258-9182>

Drabyk Mariia Vasylivna Master's Student, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Maksym Kryvonis St., 2, Ternopil, tel.: (068) 429-72-51, <https://orcid.org/0009-0002-8963-196X>

BIO(ECO)ETHICAL MODEL OF PERSON'S BEHAVIOR AS A DETERMINANT OF IMPROVING THE QUALITY OF LIVES

Abstract. The bio(ecological)ethical model of person behavior model forming is substantiated with the purpose of humanity's survival strategy realization and improving the quality of life is expediency in the article. The essential characteristics of the proposed model are revealed. The terms of its realization and conceptual positions are determined, which are the direct tool of a behavior model forming that provides co-evolution of a person and nature. The means of its formation in young people is their bioethical education in the process of studying natural sciences. It has been established that it can be successful only if it becomes an integral part of the system of upbringing and education at school. For this it is necessary: creation of appropriate training programs and materials; organization of special events (training, webinars) for teachers and students on issues of bioethical education; introduction of special training of future teachers for this type of activity. The strategic direction of this activity is that schoolchildren should understand that all their actions have an impact on nature and living beings and that they are responsible for their actions.

The state of implementation of the problem in teaching practice is determined. It has been established that biology textbooks contain a small number of tasks for the formation of emotional and value attitudes. Teachers

are not sufficiently familiar with the concept of biocentrism, they pay little attention to the ethical issues of scientific research in the field of biology.

The directions for increasing the effectiveness of the formation of a bio(eco)ethical model of behavior is selected: an increase in the number of tasks in textbooks for formation of emotional and value attitude to objects of living nature; introduction of elective subjects «Fundamentals of Bioethics» and «Bioethics and Biosafety» in higher pedagogical education.

Keywords: model of person's behavior, biocentrism, means, conditions, education seekers, biology.

Постановка проблеми. Ні для кого не є новиною, що неспроможність людини жити в гармонії з природою загрожує катастрофою їй та всьому людству загалом. Проте, поки-що в земному житті нагромаджуються такі події, які все менше вдається утримати під контролем. Зростає кількість хронічних захворювань, раптових смертей, генетичних патологій тощо. А чого вартують війни, які так активізувались у ХХІ ст. Населення Землі не може вирішити існуючу екологічну кризу. Нема і наукових передбачень подальшої еволюції людини. Чи йде вона до досконалості та добробуту, чи до виродження та загибелі – невідомо. І тому економічні, демографічні, медичні та інші перспективи будуються лише на логіці здорового глузду та економічній вигоді. Разом з тим, Україна повинна здійснити квантовий стрибок у формування світогляду громадянського суспільства.

В наш час все більше науковців [1; 2; 3] починає розуміти, що для того, щоб відновити порушений баланс між суспільством і природою необхідно змінити спосіб життя людини, включивши в практику її життєдіяльності біоетичні імперативи. Складність ситуації полягає в тому, що ці імперативи діють лише в суспільстві, якому притаманний відповідний світогляд і екологічна свідомість. Тому формування моделі поведінки, яка дозволила б конструювати стосунки з іншими жителями планети Земля на основі сучасного розуміння природи, сутності людини та її місця в глобальній екосистемі Земля є надзвичайно актуальним завданням, без вирішення якого будь-який підхід до реалізації проблем стабільного розвитку суспільства, підвищення якості життя не буде цілісним з позиції педагогічної науки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проведений аналіз наукових джерел засвідчив, що на початку ХХІ ст. проблема формування біо(еко)етичної моделі поведінки в освітньому процесі отримала належне обґрунтування. Так, О. Троцькою [4] розвинуто тлумачення поняття «етичне виховання на засадах екоетики»,

обґрунтовано сутність етичного виховання старшокласників на засадах екологічної етики, розроблено модель етичного виховання учнів старшої школи, запропоновано удосконалити зміст біологічної освіти шляхом переорієнтації програмового матеріалу з антропоцентричного на екоцентричний вектор, включення до його змісту інформації та завдань екоетичного спрямування.

Проблема формування біоетичних знань старшокласників у процесі профільного навчання біології розглядалася в дослідженнях В. Бак [5]. Науковець вперше у вітчизняній методиці навчання біології визначила сутність поняття «біоетичні знання школярів», їх структурні компоненти (знання з біології та етики, метапредметні, рефлексивно-оцінні) та функції (гносеологічну, виховну, оцінну, відтворювальну, перетворювальну, регулювальну), обґрунтувала педагогічні умови формування біоетичних знань старшокласників (інтеграція знань з біології та етики шляхом використання методу аналогій; вивчення живих систем на основі сучасного тлумачення атрибутів життя (системності, цілісності) та надання навчальному матеріалу особистісно-ціннісного значення). Проблема біоетичної підготовки українських студентів у вищих навчальних закладах різного профілю була предметом дослідження І. Назарко, А. Степанюк, О. Троцька [6].

Однак, ми живемо в умовах дуже швидкоплинного часу, невизначеності моделей протікання суспільних процесів, воєнного стану, впровадження штучного інтелекту в різні галузі діяльності. Це все впливає на вибір моделей поведінки підростаючого покоління та актуалізує проблему біо(еко)етичного виховання молоді.

Метою статті є висвітлення сутності біо(еко)етичної моделі поведінки, дослідження стану її формування в практиці навчання та окреслення шляхів її вирішення в закладах освіти.

Виклад основного матеріалу. В цивілізованих країнах світу на даний час уже сформувалося усвідомлення того, що людина – це частина природи, яка розвивається одночасно зі всім живим на Землі. Тому методологія антропоцентризму, яка визнає моральні обов'язки лише перед людьми, протиставляючи себе світові природи не узгоджується з фундаментальними принципами сучасної етики. Нашими дослідженнями [7; 8] обґрунтовано, що лише стратегія поведінки людини на основі положень концепцій біоцентризму, яка констатує, що не один вид і не декілька видів, а все живе на Землі має право на існування, і що саме вся біота, а не лише людина, повинна стати центром уваги, дозволить сформувати модель поведінки людини в біосфері, адекватної вимогам сьогодення.

В основі біо(еко)етичної моделі поведінки лежить концепція біоцентризму, яка узгоджується з сучасним баченням природничо-наукової картини світу. Згідно з ним природа розглядається як система взаємопов'язаних підсистем різного рівня складності, між якими існує субординаційний, ієрархічний зв'язок. Модель нової саморегулюючої «творчої» картини світу охоплює і всі соціальні сфери життя, оскільки поняття «природа» поєднує всебічний взаємозв'язок всіх матеріальних, енергетичних та інформаційних феноменів, включаючи суб'єктивно-об'єктивні відносини. В вузькому тлумаченні слова під природою розуміють її творчо-організуючу силу, тобто динамічний аспект.

Так, наприклад, структурними компонентами біосфери є близько двох мільйонів видів організмів, кожний з яких займає певну екологічну нішу і виконує специфічні функції, які в своїй сукупності забезпечують стабільність функціонування глобальної екосистеми Земля. Вид *Homo sapiens* лише один з них. Всі види організмів знаходяться у зв'язку супідрядності щодо біосфери. Вони є окремими формами популяційно-видового рівня організації життя, яким притаманні цілісність, системність, різноманітність.

Пропонована модель поведінки базується на основних законах об'єктивної реальності. Згідно неї людина повинна проіннятися системним мисленням (що поєднує екологічне та біосферне мислення), перейти до рівноправного співробітництва з природою, усвідомити, що не має права підіймати руку на те, що нею не створено, що вона переексплуатує природу, в якій людина запрограмована в основному лише як біологічний вид, без його все зростаючих соціальних потреб. Тому, при вирішенні проблем теоретичного пізнання та практики насамперед необхідно ставити запитання: що це дасть для збереження та примноження життя, для продовження існування (а може і розширення) біосфери? При негативній відповіді будь-яка дія повинна негайно зупинятися і всі зусилля спрямовуватись на пошуки можливих альтернатив. Необхідно формувати знання нового типу, що є синтезом істини та цінностей, те знання, що не дасть розірватися зв'язку, який поки що ще поєднує людство з джерелом його існування — природою. Стратегія поведінки людини в біосфері повинна полягати в гармонійному співіснуванні людини з природою на основі усвідомлення її законів та корегування своєї діяльності згідно до них.

Нами встановлено [7], що навчити молодь жити згідно з загальними законами природи, враховувати їх у своїй щоденній діяльності ми можемо лише сформувавши глибокі переконання щодо цілісності та системності природи. Необхідно усвідомити себе

невід'ємною частиною біосфери, маленьким гвинтиком цього великого і могутнього механізму, який може працювати лише злагоджено з цілим механізмом. В іншому разі він сам піддається руйнації (це в кращому випадку), або, якщо це стосується сукупної діяльності людства як виду організмів, може вивести з ладу весь механізм (глибока екологічна катастрофа). В даному випадку вступають в дію що найменше два закону природи:

1. Якщо певний вид організмів чи окремих організмів не живе за законами системи вищого порядку, то включається механізм на його усунення. Стосовно людини це означає, що вона повинна жити відповідно до законів свого виду, популяції. Більш конкретніше ці вимоги проявляються в законах суспільного життя, які в ідеалі теж повинні враховувати загальні закони функціонування системи вищого порядку — біосфери.

2. Еволюція менш загальних систем є основою стабільності систем більш високого порядку (біосфери). Функціонування біосфери як цілісності спрямоване на збереження її стабільності, тобто якщо певні її структурні одиниці не функціонують в заданому напрямку, то включаються механізми на приведення їх до норми, або, якщо це неможливо, то до їх знищення. Вид, як цілісність, в даному випадку впливає на організм через усунення його від участі в відтворенні чисельності популяції, тобто в розмноженні [7].

Як відомо, незнання закону не знімає відповідальності за його порушення. Це положення вже чітко зафіксоване в юриспруденції народів світу. Проте стосується воно, на жаль, дотримання лише законів суспільства. В наш час людство дуже порушує основний закон популяційно-видового рівня організації життя, а саме закон розмноження. Людина вирішила, що вона цар і Бог на Землі і може робити те, що їй заманеться. При цьому, в своїх міркуваннях людина залишаються лише на клітинно-організмівому рівні організації життя (за В. Вернадським), на якому основними є закони обміну речовиною, енергією та інформацією. Розмноження – закон вищого (популяційно-видового) рівня організації життя, а згідно з теорією системології керує, управляє система, яка розміщена вище у цій ієрархії. Тут є над чим задуматись.

Засобом формування біо(еко)етичної моделі поведінки молоді є їх біоетичне виховання в процесі вивчення природничих наук. Встановлено, що воно бути успішним тільки за умови, якщо стане невід'ємною складовою системи виховання та навчання в школі. Для цього необхідно забезпечити належні умови для реалізації біоетичного

виховання, зокрема: залучення педагогів та батьків до цього процесу; створення належних навчальних програм та матеріалів; організацію спеціальних заходів, таких як семінари, тренінги, вебінари для педагогів та учнів з проблем біоетичного виховання. Стратегічним напрямком цієї діяльності є те, щоб школярі зрозуміли, що всі їхні дії мають вплив на природу та живі істоти, і що вони несуть відповідальність за свої вчинки.

Умови війни накладають особливий вплив на біоетичне виховання. Учні та студенти можуть зіткнутися з важливими питаннями стосовно медичної допомоги на передовій, захисту власного життя та життя інших, а також з обмеженнями та етичними принципами у воєнних конфліктах. Важливо навчати молодь обдумувати ці питання та шукати біоетичні рішення в умовах війни.

За останні роки спостерігається зростання усвідомленості молоді щодо біоетичних аспектів війни та ставлення до тварин. Багато студентських та учнівських організацій активно діють на користь прав тварин і пропагують етичне поводження з ними. Вони намагаються забезпечити безпеку і захист тварин від можливих страждань під час війни. Одним з прикладів є робота волонтерських груп, які допомагають порятунку тварин, залишених без нагляду під час евакуацій, або постраждалим від війни тваринам. Ці ініціативи збільшують свідомість про те, що тварини також можуть потерпати від війни і потребують захисту. Однак варто відзначити, що під час війни можуть виникнути ситуації, коли використання тварин стає необхідним для виживання або оборони. Біоетичне обговорення в таких випадках може бути складним, і важливо знайти баланс між захистом прав тварин і національною безпекою. Усе це свідчить про те, що біоетичне ставлення молоді до тварин під час війни знаходиться в еволюційному процесі. Молодь демонструє більшу усвідомленість і відповідальність щодо цього питання, але вирішення конкретних ситуацій залишається викликом для суспільства і правозахисних організацій.

З метою дослідження стану у формування у школярів біо(еко)тичної моделі поведінки в практиці навчання та окресленні шляхів її вирішення в закладах освіти, ми проаналізували зміст завдань, які наведені в шкільних підручниках з біології для старшої школи. Результати проведеного аналізу подані в таблиці 1.

Таблиця 1.
Наявність різних типів завдань в шкільних підручниках з
біології для старшої школи

№	Підручники / Типи завдань	⁹ К-сть 528		¹⁰ К-ть 430		¹¹ К-сть 387		¹² К-сть 341		¹³ К-ть 763	
		К-сть	%	К-сть	%	К-сть	%	К-сть	%	К-сть	%
1	На аналіз	208	39,4	181	42,0	16	4,1	84	24,6	48	6,3
2	На порівняння	90	17,0	79	18,3	26	6,7	96	28,2	43	5,6
3	На узагальнення	225	42,6	170	39,5	21	5,4	116	34,0	314	41
4	На ставлення	5	1,0	–	–	2	0,5	13	3,8	64	8,4

⁹Андерсон О.А., Вихренко М.А., Чернінський А.О. Біологія і екологія: підручник для 10-го кл. закл. заг. серед. освіти: рівень стандарту. Київ: Школяр, 2018. 216 с.

¹⁰Межжерін С.В., Межжеріна Я.О., Коршевнюк Т.В. Біологія : профільний рівень : підручник для 10 кл. загально-освіт.навч.закл. К. : Школяр, 2013. 360 с.

¹¹Остапченко Л.І., Балан П.Г., Компанець Т.А., Рушковський С.Р. Біологія і екологія (рівень стандарту): підруч. для 11-го кл. закл. заг. серед. освіти. Київ: Генеза, 2019. 208 с.

¹²Андерсон О.А., Вихренко М.А., Чернінський А.О., Міус С.М. Біологія і екологія: підруч. для 11 кл. закл. заг. серед. освіти: рівень стандарту. Київ: Школяр, 2019. 216 с.

¹³Соболь В.І. Біологія і екологія (рівень стандарту): підруч. для 10-го кл. закл. заг. серед. освіти. Кам'янець-Подільський: Абетка, 2018. 272 с.

В підручнику [9] виокремлені такі типи завдань: на актуалізацію опорних знань; повторіть раніше вивчене; працюйте в команді (виконайте завдання, складіть план дій, чітко, коректно та зрозуміло формулюйте власну думку, поважайте думку інших); розв'язання задач; знайти інформацію, використовуючи наукову літературу, інтернет джерела тощо, інформацію оцінюйте критично; повторіть, поміркуйте, поясніть, висловіть судження, сформулюйте висновки. У кінці кожної теми передбачені «індивідуальні завдання» (в тестовій формі) та «Само контроль рівня навчальних досягнень». Отже, у підручнику при виконання завдань акцентується основна увага узагальненні (42,6%), що свідчить про те, що автори усвідомлюють важливість розуміння та осмислення загальних понять. Значна кількість передбачена і завдань на аналіз (39,4%) та порівняння (17,0%). Завдань на формування емоційно-ціннісного ставлення до об'єктів живої природи складають лише 1%.

В підручнику [10] старшокласникам запропоновані для виконання завдання з таких рубрик: «Повторіть вивчене і з'ясуйте як засвоїли

новий матеріал»; «Перевір себе»; «Як ви вважаєте». Однак, у цьому підручнику домінують запитання на аналіз (42,0%). Майже така сама кількість завдань на узагальнення знань (39,5%). Незначну увагу автори підручника звертають на порівняння (18,3%). Завдань на формування емоційно-ціннісного ставлення до об'єктів живої природи серед також них не зафіксовано.

У підручнику [11] завдання розміщені як в тексті параграфів, так і в кінці параграфів. Завдання спрямовані на: краще засвоєння навчального матеріалу; порівняння та розкриття сутності завдань; творчі завдання (Наприклад: Створіть антирекламу тютюнопаління, яка б відповідала інтелектуальним запитам ваших ровесників і ровесниць). Відрадно є те, що 15% завдань спрямовані на розвиток комунікативних навичок. Однак, завдань на виявлення ставлення до світу живого лише 2 шт.(0,5%).

Підручник [12] побудований за аналогією до підручника [9], що ми пояснюємо однією групою укладачів. Передбачає виконання завдань, розміщених як у тексті параграфів (приміром: «Підготуйте повідомлення про життя й наукову спадщину В. Вернадського, використовуйте додаткові літературні джерела та інтернет-ресурси»), так і після його основного змісту. Однак, завдань на виявлення ставлення у цьому підручнику передбачено 13 шт.(3,8%).

Оригінальний підхід до класифікації завдань використано в підручнику [13], в якому запропоновано три їх групи:

1. «Діяльність» – містить матеріал для формування способів продуктивної діяльності, розвитку творчої активності й дослідницьких умінь, здійснення міжпредметних зв'язків тощо (59 завдань).

2. «Ставлення» – включає завдання для формування світогляду, переконань, емоційно-ціннісних норм щодо природи, життя, науки, суспільства та власного здоров'я (64 завдання).

3. «Результат» – передбачає завдання й запитання для закріплення, контролю та корекції знань та самооцінювання навчальної діяльності. Вони подаються з поступовим ускладненням та їх зазначенням рівня їхньої складності й оцінки в балах (640 завдань).

Завдання на аналіз зазвичай представлені у групі «Ставлення». Їх кількість становить 48 шт. (6,3% від загальної кількості завдань у підручнику, але від кількості завдань в цій групі це становить 75,0%). На порівняння завдання, зазвичай, представлені в групі «Діяльність». Запропоновано 19 завдань (2,4%) на повне порівняння і 24 завдання (3,1%) – на неповне порівняння. Отже, завдання на аналіз, порівняння та узагальнення складають у цьому підручнику 53% від усіх завдань.

Проаналізувавши завдання на «Ставлення» у цьому підручнику, ми прийшли до висновку, що більшість завдань у цій рубриці не відповідає сутності завдань на виявлення ставлення до об'єктів живої природи, явищ, процесів чи подій. Автори, пропонують до виконання, як правило, такі завдання: «Один із спелеологів, а саме французький учений Мішель Сіфр (нар. 1939) здобув широку популярність завдяки серії експериментів «Поза часом», у ході яких 64 дні перебував на самоті в печері на глибині 135 м без можливості визначення часу та дати. У результаті досліджень виявив, що організм людини самостійно пристосовується до 24- або 48-годинного циклу. Розгляньте схему та поясніть механізм регуляції таких ритмів у людини» [13, С. 67]; «У одному з наукових описів зазначено: «Є чимало свідчень дивних адаптивних здібностей восьминогів. До таких розповідей треба ставитися з обережністю: часто спостерігач не може уникнути Сцилли антропоморфізму і приписує піддослідним тваринам людські почуття. У той же час бажано оминати і Харибду механіцизму, коли тварину представляють примітивною системою, що реагує на подразники строго заданим і незмінним чином». Що означає вислів «між Сциллою і Харибдою»? Візьміть до уваги ці застереження і наведіть приклади дивовижних адаптацій восьминогів» [13, С. 7].

Найбільше нам імпонують завдання на «ставлення», які сформульовані в підручнику, авторів Андерсон О.А., Вихренко М.А., Чернінський А.О. [9]. Приміром: «Обґрунтуйте необхідність відповідального ставлення до планування сім'ї. Висловіть власне ставлення щодо біологічних і соціальних аспектів регулювання розмноження людини» [9, С.191]; «Висловіть власне ставлення щодо біологічних і соціальних аспектів регулювання розмноження» [9, С.192]; «Обґрунтуйте власне ставлення до трансплантації тканин та органів людини» [9, С.199] тощо. Аналогічні підходи використані цією групою авторів підручника і для 11 класу [12]. Приміром, «Обґрунтуйте судження про необхідність дотримання гігієнічних вимог в особистому житті» [12, С. 93]; «Висловіть своє судження щодо глобальних наслідків антропічного забруднення атмосфери» [4, с. 156]; «Сформулюйте власну думку стосовно необхідності трансплантації людині органів, вирощених в організмі тварин. Чи може бути достатньо лише людських донорських органів?» [12, с. 193].

Проведений аналіз шкільних підручників [9-13] засвідчив, що у них представлено достатню кількість завдань, під час вирішення яких старшокласникам необхідно використовувати такі прийоми розумової діяльності, як аналіз, порівняння, узагальнення. Звичайно, формування

цих прийомів у школярів є основою виконання завдань на виявлення власного судження. Але лише їх недостатньо для розкриття емоційно-ціннісного компонента змісту програмового матеріалу. А завдань на «Ставлення» у всіх проаналізованих підручниках недостатня кількість. Тому одним із напрямків підвищення ефективності формування біо(еко)етичної моделі поведінки ми вважаємо збільшення в шкільних підручників кількості завдань на формування емоційно-ціннісного ставлення до об'єктів живої природи, благоговійного ставлення до життя будь-якого організму, їх видів, глобальної екосистеми Земля.

Для оцінки рівня сформованості особистісного ставлення учнів до усього живого та їх світоглядних морально-ціннісних орієнтацій ми запропонували анкету, яку згенерував ChatGPT для виявлення єдності поглядів на природу та мораль. Серед опитаних більшість усвідомлює важливість біоетичних знань у повсякденному житті. На запитання: «Як ви ставитеся до тварин?» 76% опитаних відповіли – «Я люблю тварин і дбаю про них»; 15% – «Я не особливо цікавлюся тваринами, але поважаю їх життя»; 9% – «Тварини для мене не мають особливої цінності». На запитання «Як ви ставитеся до інших людей?» 69% опитаних відповіли – «Я поважаю інших і намагаюся допомагати їм»; 22% – «Я ставлюся до інших з повагою, але не допомагаю їм особливо»; 9% – «Інші люди для мене не мають особливої цінності».

Відповідаючи на запитання «Як ви ставитеся до відповідальності за свої вчинки?» учні відповіли: «Я відповідаю за свої вчинки та намагаюся не завдавати шкоди іншим» – 79%; «Я розумію важливість відповідальності за свої вчинки, але іноді можу зробити помилки» – 15%; «Відповідальність за свої вчинки мені байдужа» – 6%. На запитання «Як ви ставитеся до насильства та агресії?» 79% опитаних відповіли – «Я не терплю насильства та агресії і намагаюся розв'язувати конфлікти мирним шляхом»; 21% – «Я ставлюся до насильства та агресії з неприязню, але іноді можу виявляти агресивність»; 0% – «Насильство та агресія – нормальна річ».

Загалом в учнів сформовані знання про свої моральні якості, виявляють їх по відношенню до інших, відчують на собі їх вплив. Більшість старшокласників розуміють, що навколишній світ існує не лише для задоволення їхніх потреб, існують певні загальні закони природи до яких необхідно адаптуватися, щоб мати якісне життя та жити в гармонії з природою. Спостереження за поведінкою учнів підтвердило, що вони намагаються завжди застосовувати ці принципи у своїй повсякденній поведінці.

Проведені бесіди з учителями, анкетування (27 чол), спостереження за освітнім процесом засвідчують, що уже існують певні методичні доробки, які дозволяють здійснювати біоетичне виховання в школі. Зокрема, це може бути проведення дискусій, дебатів, написання есе та проєктів на етичні теми, співпраця з місцевими екологічними та біоетичними організаціями, а також проведення практичних занять, які демонструють реальні етичні дилеми.

Відповідаючи на запитання «Як ви оцінюєте стан розробки проблеми біоетики в практиці роботи ЗЗСО?», 22% респондентів відповіли – «дуже розвинено», 33% – «розвинено», 45% – «потребує поліпшення», жодний вчитель не відповів – «дуже потребує поліпшення». Проведений аналіз відповідей на запитання «Як часто ви використовуєте питання біоетики в своїх уроках?» засвідчив, що 22% вчителів відповіли – «регулярно», 45% – «іноді», 33% – «рідко», 0% – «ніколи». Відповіді на запитання «Розгляд яких проблем біоетики ви включаєте у свої уроки?» засвідчили, що 34% респондентів розглядають проблему «генетична інженерія та генетичні дослідження», 33% – «використання тварин в наукових дослідженнях», 11% – «клонування», 22% р – «технології збереження біорізноманіття». На запитання «Які методи ви використовуєте для висвітлення проблем біоетики?» 34% вчителів відповіли, що використовують для висвітлення проблем біоетики «дискусії», 33% – «рольові ігри», 22% – «використання етичних кодексів», 11% – «вивчення відповідних кейсів». 67% вчителів відповідає – «так», 0% – «ні», 33% – «не знаю» на запитання «Чи вважаєте ви важливим включення питань біоетики до програми природничих наук?».

Узагальнення результатів проведених бесід та анкетування вчителів дозволяє зробити висновок, що вчителі характеризують проблему реалізації біоетичного виховання в практиці навчання природничих наук як неоднозначну. Разом з тим, проведений нами аналіз навчально-методичного забезпечення вивчення природничих наук засвідчив, що біоетичні аспекти широко враховуються в шкільних програмах з природничих наук і є предметом окремих курсів («Екологія», «Захист навколишнього середовища», «Біологія» тощо). Також варто зазначити, що біоетичні аспекти навчання природничих наук зазвичай не враховуються в оцінюванні учнів, що може призвести до того, що вони не приділятимуть належної уваги етичним аспектам тем, що вивчаються.

Отже, не всі вчителі приділяють належну увагу етичним аспектам навчального матеріалу при викладанні природничих наук. Більшість з

них зосереджена на передачі наукових знань та навичок, а не на формуванні біо(еко)етичної моделі поведінки школярів. Тому потрібно забезпечити належну підготовку майбутніх учителів до втілення принципів біоетичного виховання у практику навчання.

Проведений аналіз змісту освітньо-професійних програм підготовки здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти за предметними спеціальностями 014.05 Середня освіта (Біологія та здоров'я людини) та 014.15 Середня освіта (Природничі науки), навчальних планів їх впровадження та робочих програм з вивчення обов'язкових та вибіркових дисциплін засвідчив наступне. Формування біо(еко)етичної моделі поведінки на зазначено ні у переліку компетентностей, які повинні опанувати здобувачі освіти, ні у кінцевих результатах. Ця мета не стоїть в робочих програмах з вивчення природничих дисциплін. Однак, передбачено навчальним планом вивчення вибіркової дисципліни «Біотика та біобезпека» (3 кредити ECTS, 14 год лекційних та 16 год практичних). Проведені бесіди зі студентами засвідчили, що такої кількості годин недостатньо для формування біо(еко)етичної моделі здобувачів освіти на рівні, що відповідає вимогам сьогодення. Тому ми вважаємо за доцільне запровадження у закладах вищої педагогічної освіти вибіркових (а можливо і обов'язкових) навчальних дисциплін «Основи біотики» та «Біотика та біобезпека».

Висновки. Біо(еко)етична модель поведінки передбачає наявність моральної та етичної грамотності молоді, що є детермінантою, ключовим чинником у забезпеченні миру та стабільності у світі. Під час війни вона стає особливо актуальною, оскільки допомагає зберегти нашу гідність та гуманність у найважчі часи. Формування такої моделі поведінки доцільно розглядати як інвестицію в майбутнє нашого суспільства і як засіб забезпечення миру та гармонії у світі, підвищення якості життя.

Досягнення успіху в біоетичному вихованні школярів матиме значний вплив на майбутнє суспільства в цілому. За умови природовідповідної організації освітнього процесу здобувачі освіти зможуть стати свідомими громадянами, які розуміють важливість у своїй щоденній діяльності дотримання законів Природи. Біоетичне виховання, як важливий елемент вивчення курсу «Біологія», є ефективним інструментом формування громадянської свідомості та розвитку етичної культури учнів. Сформована біо(еко) етична модель поведінки громадян України буде мати позитивний вплив на формування життєздатного менталітету нації, який зможе забезпечити

стабільність державі, суспільству. А це є основою підвищення якості життя. Подальші дослідження доцільно здійснювати в напрямку оновлення змісту біологічної освіти на усіх рівнях його конструювання стосовно біо(еко)етичного виховання молоді.

Література:

1. Кордюм В. Біоетика: минуле, сучасне і майбутнє. Вісник Національної Академії наук України. 2001. № 12. С. 9-23.
2. Кулініченко В., Пустовіт С. Біоетика як етична концепція. *Науковий світ + Атестаційний вісник*. 2006. № 5. С. 16-19.
3. Кундієв Ю., Чащин М. Справжній прогрес без високої моралі неможливий. *Вісник Національної Академії наук України*. 2004. № 10. С.3-7
4. Троцька О.С. Етичне виховання старшокласників на засадах екологічної етики. Тернопіль : Вид-во «Вектор», 2009, 84 с.
5. Бак В. Ф., Данюк М. І., Степанюк А. В. Висвітлення тенденції інтеграції природничих наук та етики в змісті біологічної освіти старшокласників: монографія. Тернопіль: Вектор, 2015. 184 с.
6. Назарко І., Троцька О., Степанюк А. Біо(еко)етичне виховання: теорія і практика: монографія. Вид. 2-ге, переробл.й доповн. Тернопіль: Вид-во «Вектор», 2012. 244с.
7. Степанюк А.В. Методологічні основи формування цілісних знань школярів про живу природу. Тернопіль: Вид-во «Богдан», 1998. 164 с.
8. Степанюк А.В. Підготовка майбутніх учителів до формування біоетичних знань школярів. Педагогічний альманах. 2015. Вип. 25. С. 125-131.
9. Андерсон О.А., Вихренко М.А., Чернінський А.О. Біологія і екологія: підручник для 10-го кл. закл. заг. серед. освіти: рівень стандарту. Київ: Школяр, 2018. 216 с.
10. Межжерін С.В., Межжеріна Я.О., Коршевнік Т.В. Біологія : профільний рівень : підручник для 10 кл. загально-освіт.навч.закл. К. : Школяр, 2013. 360 с.
11. Остапченко Л.І., Балан П.Г., Компанець Т.А., Рушковський С.Р. Біологія і екологія (рівень стандарту): підруч. для 11-го кл. закл. заг. серед. освіти. Київ: Генеза, 2019. 208 с.
12. Андерсон О.А., Вихренко М.А., Чернінський А.О., Міюс С.М. Біологія і екологія: підруч. для 11 кл. закл. заг. серед. освіти: рівень станд. Київ: Школяр, 2019. 216 с.
13. Соболев В.І. Біологія і екологія (рівень стандарту): підруч. для 10-го кл. закл. заг. серед. освіти. Кам'янець-Подільський: Абетка, 2018. 272 с.

References:

1. Kordium, V. (2001)/ Bioetyka: mynule, suchasne i maibutnie [Bioethics: past, present and future]. *Visnyk Natsionalnoi Akademii nauk Ukrainy – National Academy of Sciences of Ukraine*. № 12. S.9-23. [in Ukrainian].
2. Kulinichenko, V.& Pustovit S. (2006) Bioetyka yak etychna kontseptsiiia [Bioethics as an ethical concept]. *Naukovyi svit + Atestatsiyni visnyk – Scientific world+Certification Bulletin*. № 5. S. 16-19. [in Ukrainian].

3. Kundiiev, Yu. & Chashchyn, M. (2004) Spravzhnii prohres bez vysokoi morali nemozhlyvyi [True progress is impossible without high morals]. *Visnyk Natsionalnoi Akademii nauk Ukrainy – National Academy of Sciences of Ukraine. № 10. S.3-7.* [in Ukrainian].

4. Trotska, O.S. (2009) *Etychne vykhovannia starshoklasnykiv na zasadakh ekolohichnoi etyky [Ethical education of high school students based on environmental ethics]*. Ternopil : Vyd-vo «Vektor». 84 s. [in Ukrainian].

5. Bak, V. F., Daniuk, M. I., & Stepaniuk, A. V. (2015) *Vysvitlennia tendentsii intehratsii pryrodnychых nauk ta etyky v zmisti biolohichnoi osvity starshoklasnykiv [Highlighting the trend of integration of natural science and ethics in the content of biological education of high school students]*. Ternopil: Vektor. 184 s. [in Ukrainian].

6. Nazarko, I., Trotska, O., & Stepaniuk, A. (2012). *Bio(eko)etychne vykhovannia: teoriia i praktyka [Bio(eco)ethical education: theory and practice]*. Vyd. 2-he, pererobl.y dopovn. Ternopil: Vyd-vo «Vektor». 244s. [in Ukrainian].

7. Stepaniuk, A.V. (1998) *Metodolohichni osnovy formuvannia tsilisnykh znan shkoliariv pro zhyvu pryrodu [Methodological foundations of the formation of integral knowledge of schoolchildren about living nature]*. Ternopil: Vyd-vo «Bohdan». 164 s. [in Ukrainian].

8. Stepaniuk, A.V. (2015) *Pidhotovka maibutnykh uchyteliv do formuvannia bioetychnykh znan shkoliariv [Preparation of future teachers for the formation of bioethical knowledge of schoolchildren]*. *Pedahohichnyi almanakh – Pedagogical Almanac. Vyp. 25. S. 125-131.* [in Ukrainian].

9. Anderson, O.A., Vykhrenko, M.A., & Cherninskyi, A.O. (2018.) *Biolohiia i ekolohiia: pidruchnyk dlia 10-ho kl. zakl. zah. sered. osvity: riven standartu [Biology and ecology: a textbook for the 10th grade: standart level]* Kyiv: Shkoliar, 216 s. [in Ukrainian].

10. Mezhzherin, S.V., Mezhzherina, Ya.O., & Korshevniuk, T.V. (2013) *Biolohiia : profilnyi riven : pidruchnyk dlia 10 kl. zahalno-osvit.navch.zakl. [Biology: profile level: textbook for the 10th grade]* K. : Shkoliar., 360 s. [in Ukrainian].

11. Ostapchenko, L.I., Balan, P.H., Kompanets, T.A., & Rushkovskyi, S.R. (2019) *Biolohiia i ekolohiia (riven standartu): pidruch. dlia 11-ho kl. zakl. zah. sered. Osvity [Biology and ecology (standart level) : textbook for the 11th grade]* Kyiv: Heneza, 208 s. [in Ukrainian].

12. Anderson, O.A., Vykhrenko, M.A., Cherninskyi, A.O., & Miius, S.M. (2019) *Biolohiia i ekolohiia: pidruch. dlia 11 kl. zakl. zah. sered. osvity: riven stand [Biolohiia i ekolohiia: pidruchnyk dlia 10-ho kl. zakl. zah. sered. osvity: riven standartu [Biology and ecology: a textbook for the 11th grade: standart level]]*. Kyiv: Shkoliar., 216 s. [in Ukrainian].

13. Sobol, V.I. (2018) *Biolohiia i ekolohiia (riven standartu): pidruch. dlia 10-ho kl. zakl. zah. sered. Osvity [Biology and ecology (standart level): textbook for the 10th grade]* Kam'ianets-Podilskyi: Abetka., 272 s. [in Ukrainian].

Журнал

«Вісник науки та освіти»

*(Серія «Філологія», Серія «Педагогіка», Серія «Соціологія»,
Серія «Культура і мистецтво», Серія «Історія та археологія»)*

Випуск № 11(17) 2023

Видавець:

Громадська наукова організація «Всеукраїнська асамблея докторів наук з державного управління»
Свідоцтво серія ДК №4957 від 18.08.2015 р., Андріївський узвіз, буд.11, оф 68, м. Київ, 04070.